

O‘ZBEK TILIDA PRAGMATIK KONNOTATSIYANI IFODALASH VOSITALARI: LEKSIK, MORFOLOGIK VA SINTAKTIK YONDASHUVLAR.

Xalimova Mohigul

Buxoro davlat universiteti Filologiya fakulteti 1—bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Nafisa Hamroyeva

Anotatsiya: *O‘zbek tilida so‘z va iboralarining qo‘llanishi orqali nutqdagi hissiy va sub’ektiv ma’no qanday ifodalanishi o‘rganiladi. Leksik, morfologik va sintaktik vositalar yordamida nutqning boyligi, ohang va hissiy urg‘usi oshadi. Misollar sifatida kundalik nutq va adabiy matnlar keltirilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, bu vositalar muloqotni tushunarli va jonli qiladi.*

Kalit so‘zlar. *Pragmatik konnotatsiya, o‘zbek tili, leksik vositalar, morfologik vositalar, sintaktik vositalar, nutq, kommunikativ ma’no*

Kirish:

Til – bu faqat so‘z va gaplarning to‘plami emas, balki odamlar o‘z fikrlarini, hissiyotlarini va ijtimoiy munosabatlarini ifodalash vositasidir. Shu nuqtai nazardan, nutqdagi ma’no qatlamlari, xususan, pragmatik konnotatsiya, tilshunoslikda muhim o‘rinni egallaydi.

Konnotatsiya – bu so‘zning asosiy ma’nosiga qo‘shimcha ravishda, uning hissiy, baholash (ixtiyoriy yoki ixtiyoriy bo‘lmagan) yoki uslubiy qo‘shimchalaridir. Ular til birligining qo‘shimcha semantik yoki stilistik ma’nosini ifodalaydi va tinglovchining (o‘quvchining) xotirasida barqaror shakllangan bo‘ladi.

Pragmatik konnotatsiya – bu so‘z va iboralar orqali sub’ektiv his-tuyg‘ular, nutq konteksti va madaniy xabarlarini yetkazish imkoniyatidir. Masalan, “mehribon” va “samimiy” so‘zlari denotativ jihatdan o‘xshash bo‘lsa-da, konnotativ jihatdan farq qiladi: birinchi rasmiy, ikkinchisi esa hissiy ohangni beradi.

O‘zbek tilida pragmatik konnotatsiyaning o‘rganilishi hali boshlang‘ich bosqichda bo‘lsa-da, u nutqning boyligini va kommunikativ samaradorligini oshirishda katta ahamiyatga ega.

Asosiy qisim: O‘zbek tilida pragmatik konnotatsiyani ifodalashning asosiy vositalari quyidagi toifalarga bo‘linadi:

1. Leksik vositalar

Leksik vositalar – bu so‘zlar, frazeologizmlar va metaforalardir. Ular orqali nutq ohangi va his-tuyg‘ular ifodalanadi. Masalan:

“Ko‘ngli ochiq” – samimiylilikni bildiradi.

“Yuragi keng” – odamning saxiy va mehribonligini ta’kidlaydi.

“Qattiq so‘z” – g‘azab yoki tanqid ohangini beradi.

Frazeologizmlar va metaforalar yordamida matn yoki nutqga ijtimoiy va madaniy kontekst qo‘shiladi, bu esa muloqotni jonli qiladi.

2. Morfologik vositalar

Morfologik vositalar – bu qo‘shimchalar va so‘z shakllari orqali pragmatik ohangni ifodalash usullari. Masalan:

“Yaxshi” → “yaxshilab” shakli harakatning sifat jihatini oshiradi.

Takroriy qo‘llashlar: “sevar-sevar” – hissiy urg‘uni oshiradi.

Bu vositalar nutqdagi e’tiborni va hissiy urg‘uni kuchaytirishda muhimdir.

3. Sintaktik vositalar

Sintaktik vositalar gap tuzilishi va turli gap shakllari orqali konnotativ ma’noni beradi. Misollar:

“Qani endi keling!” – hayrat yoki chaqiriq.

“Keling, iltimos” – hurmatli va yumshoq chaqiriq.

“Bu ishni darhol qilishingiz kerak” – majburiylik ohangini beradi.

Gapning tuzilishi va urg‘u joylashuvi nutqning pragmatik ma’nosini aniqroq etkazadi.

Natijalar va muhokama

O‘zbek tilida pragmatik konnotatsiya quyidagi xususiyatlar bilan ifodalanadi:

1. Nutqning boyligi leksik vositalar bilan oshadi.

2. Hissiy urg‘u morfologik shakllar orqali kuchayadi.

3. Gap tuzilishi va sintaksis yordamida konnotativ ma’no aniqroq yetkaziladi.

Misol uchun, adabiyotlarda va kundalik nutqda yuqoridagi vositalar turli kontekstlarda ishlatiladi va nutqni yanada jonli qiladi.

Xulosa

O‘zbek tilida pragmatik konnotatsiya leksik, morfologik va sintaktik vositalar orqali samarali ifodalanadi. U nutqning kommunikativ samaradorligini oshiradi, so‘z boyligini namoyon qiladi va muloqotni jonli qiladi.

Tavsiyalar:

Real nutq va matnlarni misol sifatida qo‘llash.

Lug‘at va darsliklarda pragmatik ma’noni alohida ko‘rsatish.

Tilni o‘rganuvchilarga his-tuyg‘u va ohangni ifodalash mashqlarini berish.

Kelajakda pragmatik konnotatsiyani chuqurroq o‘rganish o‘zbek tilining boyligini oshirish va kommunikativ samaradorlikni kuchaytirishda muhim bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mahmudov, N. O'zbek tili pragmatikasi va nutq madaniyati masalalari. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2017.
2. Yo'ldoshev, M. O'zbek tili pragmatikasi asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Karimova, D. So'zning konnotativ ma'nosi va uning ifoda vositalari. – Filologiya masalalari jurnali, №2, 2019.
4. To'xtasinov, Sh. Til birliklarining hissiy-ekspressiv xususiyatlari. – Samarqand davlat universiteti ilmiy to'plami, 2021.
5. Rahmonov, I. Til birliklarining pragmatik jihatlarini. – Toshkent: Noshir, 2022.
6. Xudoyberganova, M. Nutqdagi sub'ektivlik va ifoda vositalari. – O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2023.
7. Jo'rayev, A. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2019.